

NOVAC I FUNKCIJE NOVCA

ŠTA JE NOVAC

Novac u ekonomiji predstavlja onu imovinu koju su ljudi nesumnjivo prihvatili kao sredstvo plaćanja, a koristi se za kupoprodaju dobara i usluga i izmirivanje finansijskih obaveza.

U prošlosti je novac bio raznih oblika i od različitih materijala.

Robni novac je novac u vidu robe koja ima unutrašnju vrijednost.

Novac iskovan od plemenitog metala zove se ***moneta***.

Od druge polovine 20. vijeka u opticaju isključivo **novac od papira i legura**.

Novac koji nema unutrašnju vrijednost naziva se ***dekretni ili fiat novac***, koristi se na osnovu državnog dekreta.

FUNKCIJE NOVCA

- Novac kao:
 - Sredstvo razmjene
 - Sredstvo očuvanja vrijednosti i
 - Obračunska jedinica

Trampa

- Novac kao **sredstvo razmjene**.
- Tržišna ekonomija.
 - novac mora biti prisutan u kupoprodaji
- Novac u funkciji **čuvanja vrijednosti**
 - mehanizam pretvaranja tekućih prihoda u buduće nabavke.
- Novac najčešće služi kao **standard**
 - mjera za vrijednost radi poređenja tržišne vrijednosti različitih roba.

Novac kao sredstvo razmjene

Predmetna vrijednost koju kupci daju prodavcima kada kupuju robe i usluge.

Novac mora da bude prisutan.

Novac kao sredstvo razmjene podrazumijeva opšte prihvaćena sredstva plaćanja za isporuku dobara i usluga ili izmirenje duga.

Robni proizvođač može, kraće ili duže vrijeme, zadržati kod sebe novac koji je dobio prodajom vlastitih proizvoda.

Kada jedan vlasnik novca ne izađe na tržište i ne kupi robu, to znači da neki drugi vlasnik robe neće moći da proda svoju robu, a onda ni da se pojavi kao kupac roba drugih proizvođača, što prouzrokuje robno-novčane poremećaje

NOVAC KAO sredstvo razmjene

- Lakoću sa kojom se neka imovina može pretvoriti u sredstvo razmjene, ekonomisti nazivaju LIKVIDNOST.
- U tom smislu novac je najlikvidnija raspoloživa imovina, u odnosu na sve ostale vrste imovine.

Novac kao sredstvo očuvanja vrijednosti

- Novac u funkciji sredstva očuvanja vrijednosti predstavlja predmetna vrijednost koju ljudi mogu da upotrijebe za prenos kupovne moći iz sadašnjeg u budući vremenski period.
- Novac kao sredstvo očuvanja vrijednosti predstavlja imovinu koju ljudi mogu da koriste za obavljanje budućih kupovina.

- **U razvijenim zemljama, sa stopama inflacije od nekoliko procenata, stanovništvo i privreda tezaurišu svoj novac bez bojazni da će on izgubiti vrijednost.**
- **S druge strane, u nekim zemljama u razvoju, sa izraženim stopama inflacije, valuta gubi na vrijednosti, te je bolje rješenje utrošiti novac na kupovinu roba i usluga ili investirati u privredu, ili zamijeniti domicilnu valutu za euro, pa tek onda tezaurisati, odnosno štedjeti za buduća vremena.**

Novac kao sredstvo očuvanja vrijednosti

- Danas se papirni novac sve više tezauriše kao blago, i to najčešće zbog različitih oblika tzv. odložene potrošnje, odnosno kako bi se prikupila sredstva za sezonske kupovine ili kupovinu predmeta veće vrijednosti.
- Novac nije isključen iz optičaja, jer se nalazi u vidu **depozita** na računima građana kod banaka.

- Funkciju svjetskog novca može vršiti samo novac pune vrijednosti, bez ikakvih obeležja bilo koje pojedinačne države.
 - Tako bi funkciju svjetskog novca moglo da vrši zlato (ili srebro), kao i devize koje su opšte priznate kao sredstvo plaćanja, pri čemu se najčešće uzima u obzir dolar ili euro.
- **Konvertibilnost** podrazumeva sposobnost zamjene novca za zlato ili za novac druge zemlje.

Novac kao obračunsko sredstvo (sredstvo plaćanja)

- **Obračunska jedinica** predstavlja mjerilo na osnovu kojeg ljudi određuju cijene i registruju svoje dugove.
- **Novac kao obračunska jedinica** podrazumijeva da se sve prodaje i kupuje za novčane jedinice.
- Tako je kod nas standardno sredstvo plaćanja *KM*, a u EU *euro*.

Oblici novca u optičaju

- **Robni**
- **Metalni**
- **Papirni**
- **Transakcijski novac**
- **Elektronski novac**

• **Robni novac** -začin, duvan, pirinač itd.

-*Zlato i srebro*

• **Metalni novac**

-Država vremenom počinje da stavlja znakove na komade zlata kojima garantuje da ti komadi predstavljaju određenu količinu i kvalitet zlata.

-**Moneta** predstavlja oznaku za određenu vrstu kovanog novca čiji oblik, kvalitet, težinu i naziv određuje država.

Oblici novca u opticaaju

- **Papirni novac**- danas je u opticaaju čisti papirni novac .
- Za nastanak papirnog novca bila je neophodna uloga države koja će snagom prinude garantovati papirni novac kao posrednika u razmjeni robe.

Transakcijski novac

- Novac koji se koristi za transakcije.
 - Kovani novac
 - Papirne novčanice
 - Čekovni računi (depoziti i bankovni novac)
 - Elektronski novac (kripto valute)

MONETARNI – NOVČANI AGREGATI

Novčani agregati – alternativne mjere

novca:

Novčana masa ili monetarna osnova predstavlja zbir gotovine u opticaju van banaka i bankarskih depozita.

U monetranjoj oblasti, državu predstavlja centralna banka

Monetarna politika se sprovodi preko novčanih agregata, a to su:

M₀- primarni novac

M₁- agregat ili novčana masa u užem smislu

M₂- agregat ili novac u širem smislu

M₃ – kao najširi novčani agregat

M₄ ili NDA – neto domaća aktivna

Primarni novac

- Centralna banka
- Emisija novca
- Ponuda novca
- Monetarna potitika
- Funkcija CB

Novčani agregat – M1

- (gotov novac + depozitni novac)
- Novčana masu M1 - čine je potpuno likvidna potraživanja nebankarskih subjekata prema bankarskom sistemu.
- **Nebankarski subjekti su:** preduzeća u oblasti privrede, ustanove iz vanprivrede, država, stanovništvo, ostale finansijske institucije koje nisu u bankarskom sistemu i inostranstvo.

- **Novčanu masu obrazuju:**

- a) Gotov novac u opticaju**

- sastoji iz novčanica i kovanog novca van posjeda bankarskog sistema

- b) Depozitni novac,**

- sastoji od: tekućih računa građana i transakcijskih računa drugih nebankarskih subjekata kod banaka;
- novčanih sredstava na zbirnim računima budžeta;
- sredstava izdvojena na posebnim računima za investicije, finansiranje zajedničke potrošnje, stambenu izgradnju itd.

- ***Gotov novac*** su papirne novčanice i metalni novac u rukama najšire javnosti.
- ***Tekući računi*** mogu da obavljaju istu tržišnu funkciju kao gotovina, sa istim stepenom likvidnosti.
- ***Gotovina*** je jedan dio zaliha novca.
- ***Kreditne kartice*** su popularno sredstvo plaćanja.
 - Ljudi koriste kreditne kartice za kupovinu.
 - Stanja na kreditnim karticama se moraju pokriti gotovinski ili over draftom.

- Stoga su **kreditne kartice samo *način* plaćanja, a ne krajnji oblik plaćanja** (za kreditne kartice zaračunavaju proviziju i kamatu za ovu uslugu).
- Kartice same po sebi nisu lager vrijednosti, za razliku od gotovine ili bankovnih računa.

Novčani agregat – M1

- Još jedna komponenta osnovnih zaliha novca su *putnički čekovi* koji se izdaju firmama koje nisu banke (na primer, American Express).
 - Takvi čekovi se mogu upotrebiti direktno u tržišnim transakcijama, kao i gotovina .
- Zbog toga što se ovakvi računi mogu upotrebiti direktno u transakcijama na tržištu (bez putovanja u banku), oni se zajedno mogu nazvati *transakcioni računi*
 - to je bankovni račun koji omogućava direktno plaćanje trećim licima.

- S obzirom na to, da se sa prolaznih računa može trošiti kao i gotovina, oni se računaju kao dio zaliha novca.
- Dodavanjem stanja na prolaznim računima količini novčića i novčanica dobija se ukupna količina raspoloživog novca – tj. *osnovne zalihe novca*
 - (novac u upotrebi + stanja na prolaznim računima, depoziti kod banaka i depozitnih institucija i putnički čekovi).
- **Osnovne zalihe novca se skraćeno zovu M₁.**

Novčana masa M_1 + novac na dohvat ruke

- M_2 pored agregata M_1 sadrži:
 - **ostale depozite po viđenju u domaćoj valuti** (*ulozi na štednim računima, državni depoziti po viđenju i drugi depoziti po viđenju*);
 - **Kratkoročeni depoziti** (*depoziti u novčanicama*);
 - **kratkoročne hartije od vrijednosti**, što obično nazivamo **kratkoročni transakcioni depozit**.

Novčani agregat – M3

M2 + devizne obaveze prema privrednim subjektima

- **Obuhvata:**
 - **likvidna sredstva M₁ i**
 - **novčana sredstva na dohvat ruke M₂ i**
 - **dugoročne obaveze bankarskog sistema prema nebankarskim subjektima, kao i**
 - **kratkoročne i dugoročne devizne obaveze prema domaćim privrednim subjektima.**

Neto-domaća aktiva – M4

Novčana sredstva M3 + neto-devizna pasiva

- Obuhvata:
 - novčani agregat M3 + neto-devizne obaveze bankarskog sistema prema inostranstvu.

- **Tu spadaju kratkoročne i dugoročne obaveze u devizama prema inostranstvu (redovni klirinški računi, obaveze po kreditima, oročeni depoziti stranih lica i druge obaveze prema inostranstvu).**

FINANSIJSKI posrednici- razvoj bankarskih poslova

Razvoj bankarskih poslova

- Nastalo je u Engleskoj sa pojavom zlatara koje su predstavljale skladište zlata i drugih vrijednosti u svrhu čuvanja.
- Deponenti bi ostavili zlato na čuvanje (depozitaru-zlataru) i zauzvrat dobijali priznanicu o prijemu, a pri podizanju bi platili minimalnu naknadu za usluge čuvanja i dobili zlato nazad.

- Vremenom su zlatari primijetili da ne moraju da vrate baš iste komade zlata vlasniku koji im je povjerio zlato na čuvanje.
- Deponenti su bili voljni da prihvate bilo koji komad zlata, sve dok je njihova vrednost odgovarala komadima zlata koje su deponovali.
- Ova mogućnost izdavanja deponentima različitih komada zlata, davala je zlatarima slobodu da mogu sami da pozajmljuju zlato.

Razvoj bankarskih poslova

- U samom početku razvoja bankarstva, banke su držale stopostotno pokriće depozita po viđenju, pa nije bilo moguće kreiranje novca iz rezervi.
- Zlatari-bankari su vremenom primetili da njihovi komitenti *nikad ne povlače svoje depozite istovremeno.*
- Rezerve jednake ukupnim depozitima su potrebne samo onda kad je potrebno *isplatiti sve depozite istovremeno.* Ali ovo se gotovo *nikad ne događa.*

▪

- Na određeni dan, jedni povlače svoje depozite, a drugi polažu svoj novac. Ove dve vrste transakcija su obično u ravnoteži.
- Novac u obliku rezervi je sterilan tj. ne donosi nikakvu korist dok se drži u trezoru.
- Banke su počele da koriste deponovani novac za kupovinu obveznica i drugih kamatonosnih hartija od vrednosti i po tom osnovu da ostvaruju korist.
- Da bi opstala na tržištu svaka banka nastoji da maksimizira profit kao razliku između ukupnih prihoda i ukupnih troškova.

Poslovi banaka

- **Finansijski posrednici** su institucije kao što su: banke, osiguravajuća društva, štedne i kreditne zadruge koje primaju depozite ili novac od jedne grupe svojih komitenata (građana i preduzeća) i pozajmljuje ih drugoj grupi (građanima i preduzećima) ili kupuju obveznice i akcije.
- **Banka** je finansijska institucija koja ostvaruje profit kroz kreditiranja i zaduživanja.

- Banke primaju sredstva kao depozit i nabavkom na tržištu:
 - Dio tih sredstava drže kao **rezerve**,
 - dio za **davanje zajmova i**
 - dio za **kupovinu HOV.**
- Njihove se obaveze sastoje od ***depozita po viđenju i sredstava*** koje su oročili građani i preduzeća

Poslovi banaka

- Da bi obezbijedila sredstva banka svojim deponentima mora da obezbijedi povoljne kamratne stope.
- Kada je u pitanju domaća valuta, banka najveći dio novca pozajmi u vidu dozvole za pekoračenja računa domaćinstvima i kompanijama, uglavnom uz tržišne kamratne stope.

-
- Dio sredstava se koristi za kupovinu različitih hartija od vrijednosti, a dio za investiranje u likvidnu aktivu, čime se obezbjeđuje likvidnost.
 - Dio drži u gotovini, kao najlikvidniji dio aktive.

- **Određeni dio sredstava, odnosno depozita, banka drži u CB u vidu rezervi, što se naziva stopom obaveznih rezervi.**
- **Rezerve su depoziti koje su banke primile, ali ih ne koriste za pozajmice.**
- **Depoziti predstavljaju pasivu banke, novac koji ona duguje deponentima. Na osnovu sopstvenog kapitala i depozita banka pozajmi novac domaćinstvima, preduzećima, vladi i inostranstvu.**
- **Razlika kamatne stope (SPRED) je razlika između kamatne stope kredita i kamatne stope depozita.**

Proces višestrukog kreiranja - umnožavanja novca

- Banke drže samo dio svojih depozita u rezervama koje pretvaraju u bankovni novac- **bankastvo sa delimičnim rezervama.**
- Dvije su mogućnosti:
 1. Centralna banka određuje količinu rezervi celokupnog sistema poslovnih banaka.
 2. Koristeći novčane rezerve kao input, bankarski sistem ih transformiše u mnogo veću količinu bankovnog novca.

Gotovina + rezerve (primarni novac) čine ponudu novca pod nazivom višestruka ekspanzija bankovnih depozita.

Kreiranje depozita-novca

- **Novac stvara novac.**
- **Banke same kreiraju novac.**
- **Dva osnovna principa:**
 - **bilansi na prolaznim računima su najveći dio zaliha novca; i**
 - **banke kreiraju bilanse prolaznih računa davanjem kredita.**

Monopol banke - primjer

- Deponujete 1.000 eura u *banku*.
- Kada deponujete gotovinu ili novčiće u banku, vi mijenjate sastav zaliha novca, a ne njegovu veličinu.
- **Šta će *Privredna banka* uraditi sa vašim depozitom?**
- **Banke su tu da bi ostvarile profit, a profit se neće ostvariti samo čuvanjem novca.**

- One mogu zaračunati proviziju na čuvanje, ali ako je ona veoma visoka, vi jednostavno možete povući svoj depozit.
- **Da bi ostvarila dobit od vašeg depozita, banka će morati da ubaci vaš novac u opticaj.**
 - Ovo znači upotrebu vašeg depozita kao osnove za davanje zajma nekom ko je spreman da plati bankovnu kamatu za upotrebu novca u biznisu ili kupovinu trajnih dobara i sl.

Korišćenje zajma

- **Moć kreiranja novca leži u bankarskom sistemu, a ne u jednoj banci.**
- Drugo ograničenje na moć banke su **vladine regulative**- Centralna banka reguliše pozajmice banke i donosi odluku koliko novca banke koje vrše pozajmice mogu da imaju u obliku rezervi.
- **Bankarstvo sa delimičnim rezervama** podrazumijeva bankarski sistem u kome banke drže samo dio depozita kao rezerve.

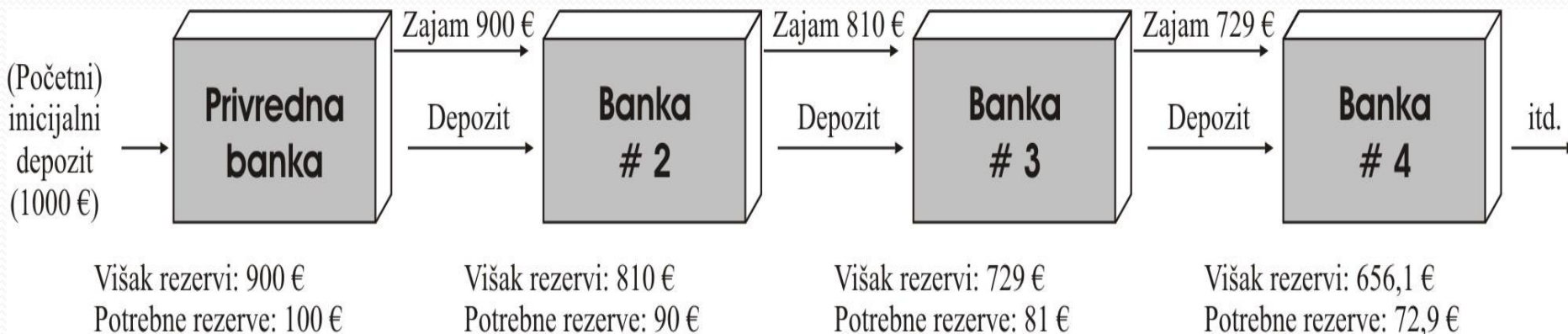
- Delimične rezerve- bankovne rezerve predstavljaju samo dio ukupnog depozita.
- **Potrebne rezerve = minimalne rezerve*
ukupni depoziti kao rezerve**
- **Stopa obaveznih rezervi** predstavlja minimalni procenat depozita koje banke moraju da drže kao rezerve.
- **Višak rezervi= ukupne rezerve – potrebne rezerve**

Višestruko kreiranje – umnožavanje novca

- **Višak rezervi** predstavlja izvor prava banke da daje pozajmice.
- Ako nema viška rezervi u bankarskom sistemu, banke ne mogu da daju pozajmice.
- Iako odsustvo viška rezervi utiče na dalju aktivnost oko davanja pozajmica, iznos viška rezervi ne određuje granicu za dalje pozajmljivanje. (sistem funkcionisanja sa više banaka).

- Proces umnožavanja novca se nastavlja (odvija) dok sav višak rezervi ne iscure u potrebne rezerve.
- **Svaka banka može dati pozajmicu jednaku svom višku vrijednosti i nimalo više.**

Višestruko kreiranje – umnožavanje novca

Proces višestrukog kreiranja – umnožavanja novca

Svaka banka može da upotrijebi višak svojih rezervi da dâ novi zajam. Zajam će završiti kao depozit u drugoj banci. Ove banke će potom imati nešto viška rezervi i kapaciteta za pozajmicu. Banka broj 2 može da pozajmi 90% od 900 €, odnosno 810 € za zajmove i investicije i 90 € za rezerve itd.

Monetarni multiplikator

- Proces stvaranja novca se zasniva na umnožavanju ili multiplikaciji primarnog novca kao osnove novčanog sistema.
- To se odvija kroz kreditne i depozitne operacije poslovnih banaka.
- Ključne dvije veličine za konačan efekat formiranja ukupne ponude novca su:
 - 1. odnos rezervi banaka prema njenim depozitima,**

2. odnos gotovine koju žele da drže privredni i drugi subjekti prema bančnim depozitima.

- Obe ove veličine utiču na visinu monetarnog multiplikatora (m) koji pokazuje koliko se povećava primarni novac (obeležen sa P_n) u odnosu na polaznu novčanu osnovu.
- Monetarni (novčani) multiplikator je recipročna vrijednost udjela rezervi.
- Monetarni multiplikator prikazuje odnos novčane mase prema monetarnoj bazi.

Monetarni multiplikator

- Ukupna ponuda novca (M^s) ili ukupna masa novca u opticaju dobija se po obrascu:

$$M^s = m \times Pn$$

m – monetarni multiplikator

Pn- monetarna baza (primarni novac)

Monetarni multiplikator

- Centralna banka, radi sigurnosti, zahtijeva od svih poslovnih banaka određeni minimum rezervi gotovog novca koji se određuje prema visini njihovih depozita.
- Poslovne banke ne mogu sa svojim rezervama gotovog novca da padnu ispod tog minimuma.
- Drugim rečima, Centralna banka može da utiče na proces umnožavanja novca mijenjajući visinu obaveznih rezervi.

- Novčana masa je zbir gotovine u opticaju van bankarskog sistema i depozita u bankama i štedno kreditnim institucijama.
- Monetarna baza koju kreira Centralna banka drži se ili u vidu gotovine ili u obliku gotovinskih rezervi banaka.

- Budući da su depoziti osnova multiplikacije gotovinskih rezervi banaka, monetarni multiplikator je veći od 1.
- Monetarni multiplikator zavisi od odnosa gotovine i depozita, pa svako smanjenje gotovine u opticaju, a povećanje depozita kod banaka kreira više novca – novčane mase.

Brzina optičaja novca

- Stanovništvo odnosno domaćinstva troše novac za kupovinu dobara i usluga (novčani troškovi), a preduzeća za kupovinu inputa proizvodnje.
- Novac se više puta u toku godine koristi za kupovinu i prodaju dobara, usluga i inputa proizvodnje.

- Banke imaju posredničku ulogu između svih entiteta u privredi, a brzina opticaja novca pokazuje koliko se puta godišnje obrne novčana masa i koliko je novca potrebno u opticaju.
- Obrt novca (kružni tok) u toku godine naziva se **brzina opticaja novca** ili stopa po kojoj novac ide iz ruke u ruku tokom svog kretanja u privredi.

Kvantitativna jednačina novca

- Korelacionu vezu produkcije i nivoa cijena objašnjava *kvantitativna teorija novca*, po kojoj nivo cijena varira u direktnoj proporciji sa količinom novca.
- Na primjer, ako priliv novca raste za 10%, nivo cijena takođe raste za 10%.
- S druge strane, privredni subjekti koriste novac radi razmjene roba.
- Ukoliko je veći obim razmjene, potrebno je više novca.

Kvantitativna jednačina novca

- Tu vezu između količine novca u opticaju i tržišnih transakcija izražavamo preko kvantitativne jednačine novca, odnosno:
- ***novac x brzina opticaja = transakcije x cijene***

$$M \times V = T \times P$$

- ***T*** – broj razmjena roba i usluga između privrednih subjekata u određenom peri-odu, obično godinu dana;
- ***P*** – cijene formirane na tržištu izražene u KM/eurima,
- ***T x P*** - predstavlja ukupnu vrijednost razmijenjenih roba, izraženu u KM/eurima.
- ***M*** – predstavlja količinu novca u opticaju, a
- ***V*** – brzinu obrta novca u određenom vremenu, obično u godini dana (novac ide iz “ruke u ruku”).

Kvantitativna jednačina novca

$$V = \frac{T \times P}{M}, \text{ odnosno: } M = \frac{T \times P}{V},$$

**novac x brzina opticaaja = društveni
proizvod x cijena**

$$M \times V = Y \times P.$$

HVALA NA PAŽNJI !